

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ФАКУЛТЕТ МЕДИЦИНСКИХ НАУКА
НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

ПРИМЛЕНО: 03. 08. 2023			
Орг. јед.	Број	ПРЕДЛОЖИТЕЛНОСТ	
05	7763		

1. Одлука Већа за медицинске науке Универзитета у Крагујевцу

На седници Већа за медицинске науке Универзитета у Крагујевцу, одржаној 14.06.2023. године, одлуком IV-03-423/28 формирана је Комисија за оцену и одбрану завршене докторске дисертације под називом „Испитивање информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта” кандидата Сташе Петковић, у следећем саставу:

1. Проф. др Душан Ђурић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Клиничка фармација, председник;
2. Доц. др Радиша Павловић, доцент Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, за ужу научну област Клиничка фармација, члан;
3. Проф. др Валентина Маринковић, редовни професор Фармацеутског факултета Универзитета у Београду за ужу научну област Социјална фармација и фармацеутско законодавство.

Комисија је прегледала и проучила докторску дисертацију кандидата Сташе Петковић и подноси Наставно-научном већу следећи

2. Извештај комисије о оцени и одбрани завршене докторске дисертације

2.1. Опис докторске дисертације

Докторска дисертација кандидата Сташе Петковић, под називом: „Испитивање информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта”, урађена је под менторством проф. др Оливере Миловановић, ванредног професора на катедри Клиничка фармација Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу.

У уводном делу и теоретском разматрању, кандидат је веома детаљно, на јасан и прецизан начин, цитирајући релевантну актуелну литературу, најпре пружио приказ савремене фармацеутске праксе, потреба за континуираним професионалним развојем и компетенције фармацеута. Фармацеутска нега добија нове димензије пословања што је веома важно у све заступљенијем процесу самолечења пацијената. Овај процес промене рада фармацеута, а у циљу безбедног спровођења самолечења од стране пацијената, треба да задовољи све принципе Добре апотекарске праксе и стандарде квалитета фармацеутске неге. Посебан осврт на процес самолечења приказан је у раду кроз законску регулативу

ОТЦ лекова, фармацеутски маркетинг и факторе који утичу на препоруке фармацеута и избор, набавку и коришћење ОТЦ лекова од стране пацијената. У савременој фармацеутској пракси, фармацеути су непосредно укључени и одговорни за лечење и бригу о пацијентима, проверу безбедности и ефикасности лекова и обезбеђивању информација о лековима. Њихова делатност превазилази традиционалну улогу припреме и издавања лекова, они су директно, активно укључени у примарну здравствену заштиту са одговорношћу да оптимизују употребу лекова и пацијентима омогуће позитивне исходе процеса самолечења. Испитивање фактора који утичу на правилан начин препоруке и издавања ОТЦ лекова је значајно у процена степена ризика и нежељених исхода у процесу самолечења пацијената.

Циљеви и хипотезе истраживања јасно и прецизно дефинисани у складу са одобреним приликом пријаве тезе. Главни циљ докторске тезе је била процена утицаја фактора који утичу на препоруку ОТЦ лекова од стране фармацеута као и фактора који утичу на одлуку о избору и коришћењу ОТЦ лекова од стране пацијената у процесу самолечења.

Материјал и методе истраживања су прецизно формулисани. Утврђена је методологија истраживања и кључни истраживачки алати тј. инструменти мерења: упитник за фармацеуте који процењује ставове фармацеута о рекламирању, препоруци, издавању ОТЦ лекова и упитник за пацијенте који процењује утицај фармацеута, цене лекарског прегледа, информација, пријатеља и претходних искустава на њихову одлуку о куповини и коришћењу ОТЦ лекова.

Резултати истраживања су добијени применом адекватних статистичких метода и систематично и детаљно приказани, текстуално као и у виду табела и графикона. Према месту сусретања фармацеута са рекламама ОТЦ лекова запажено је да је највећи број (72,5%) фармацеута рекламу видело на телевизији, 10,6%, интернету као и да маркетинг представника фармацеутских кућа код 78,8% фармацеута има умерени утицај на њихов став о препоруци и издавању лекова. Анализа утицаја оглашавања ОТЦ лека на остваривање интеракције пацијент – фармацеут, указала је да већи утицај оглашавања ОТЦ лека резултира већом интеракцијом са пацијентима. Најчешћи вид сусретања пацијената са рекламама ОТЦ лекова је телевизија (87,5%). Код постојања здравствених проблема 37,5% пацијената тражи савет фармацеута, док 26,9% купује лек за који мисле да ће им помоћи, при чему више ОТЦ лека истовремено узима 16,9% пацијената, понекад 42,5% пацијената. Пацијенти се у великом проценту (88,1%) придржавају упутства за примену ОТЦ лека, док је утицај фармацеута на одлуку појединаца о куповини ОТЦ лека запажена код 65% жена и 64,9% мушкараца. Пацијенти се одлучују често о набавци брендираног лека који им саветују чланови породице без консултација са доктором и то 48,8% пацијента са вишим и високим и 67,6% са средњим образовањем, а 42,1% испитаника се углавном придржава препоруке за правилно коришћење лека. Претходно

искуство са ефикасним лековима има значајан утицај на поновљену куповину лека код 56% пацијената који узимају више ОТС лека истовремено.

У поглављу Дискусија детаљно су анализирани добијени резултати истраживања и упоређивани са подацима из доступне актуелне релевантне литературе. Добијени резултати су дискутовани у контексту сличних, различитих и супротстављених резултата других аутора.

Закључци су јасно дефинисани на основу добијених резултата. Кандидат је у поглављу Литература на адекватан начин навео сву литературу коришћену у припреми и реализацији овог истраживања. Коришћена литература је адекватна по обиму, садржају, релевантности и ажурности. Укупно је цитирано 412 библиографских јединица из домаћих и иностраних научних публикација.

2.2. Значај и допринос докторске дисертације са становишта актуелног стања у одређеној научној области

У досадашњој литератури има мало истраживања о утицају рекламирања на набавку и избор ОТС лекова. Евидентно је повећање броја фармацеутских огласа у медијима у последње две деценије, што значајно утиче на повећану потрошњу ОТС препарата. Фармацеутска индустрија базира своје пословање на оглашавању ОТС препарата, пропагирању одређеног брэнда, безбедности и ефикасности препарата, тако да потпуна информисаност пацијената пада у други план и сама реклама утиче на набавку лека од стране потрошача. То захтева одговоран став фармацеутских компанија и захтева од регулаторних институција уређење сегмента рекламирања у оквиру здравствених прописа.

Ова студија представља оригинално научно истраживање које до сада није спроведено у Републици Србији. Досадашња истраживања у свету су углавном спроведена од стране стручњака менаџмента фармацеутских компанија и имала су за циљ проучавање тржишта ОТС лекова, а у циљу повећања продаје. Оскуднији литературни подаци указују на то да социоекономски фактори попут материјалног дохотка, места боравка као и ниво образовања показују значајан утицај на процес самомедијације тј. употребе лекова који имају режим издавања без рецепта. Додатни фактори који могу потенцирати употребу ове групе препарата јесу и тренутна организованост здравственог система у Србији, који упркос великом напору здравствених организација не успевају да задовоље захтеве како млађе тако и средње и старије популације који због немогућности правовременог остваривања здравствене заштите се преорјентишу ка самомедијацији као потенцијалном решењу одређених здравствених проблема. Употреба ОТС лекова може бити оправдана ако се посматрају бенефити које она изазива како за појединца тако и за друштво али не треба изоставити штетне ефекте који могу да настану као последице употребе ове широке палате препарата.

Значај спровођења овог истраживања огледа се и у дефинисању проблема у вези препорука, рекламирања и набавке ОТС препарата, а све у циљу утврђивање препорука за

издавање ОТС лекова као и контролних мера за спречавање неконтролисане употребе и имплементирање нових смерница у савремену фармацеутску праксу.

2.3. Оцена да је урађена докторска дисертација резултат оригиналног научног рада кандидата у одговарајућој научној области

Претрагом доступне литературе прикупљене детаљним и систематским претраживањем биомедицинских база података „*PubMed*“, „*Medline*“, „*KoBSON*“, „*SCIndex*“ и доступне литературе, уз коришћење одговарајућих кључних речи: „*self-medication*“, „*OTC drugs*“, „*pharmaceutical care*“, „*drug marketing*“ нису пронађене студије сличног дизајна и методолошког приступа које су се бавиле испитивањем информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта.

На основу наведеног, Комисија констатује да докторска дисертација кандидата Сташе Петковић, под називом: „**Испитивање информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта**“, представља резултат оригиналног научног рада.

2.4. Преглед остварених резултата рада кандидата у одређеној научној области

А. Лични подаци

Сташа Петковић је рођена 01.10.1986. године у Врању, Република Србија. Основну и средњу школу завршила је у Врању. Интегрисане академске студије на Фармацеутском факултету Универзитета у Београду завршила је 2013. године. Докторске академске студије уписала је 2016. године на Факултету медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, смер Истраживања у фармацији. Од новембра 2016. године радила је као дипломирани фармацет у ЗУА Фарманеа, Молика и Бену. Као специјалиста за регистрацију лекова у Србији запослена у Хемофарму а.д. од 01.07.2021. Члан је већег броја струковних и професионалних удружења. Као аутор и коаутор је објавила више стручних радова у међународним и националним часописима

Б. Списак објављених радова

1. **Petković S, Milovanović O, Dragutinović N, Djurić S, Pavlović R, Ravić M, Kostić M, Petrović M, Tomović M, Djurić D.** Analysis of the factors influencing consumer behavior in choosing of the OTC medicines. *Acta Poloniae Pharmaceutica – Drug Research.* 2022; 79(1):137-144. **M23**
2. **Maletić-Sekulić I, Petković S, Dragutinović N, Veselinović I, Jeličić Lj.** The effects of auditory amplification on subjective assessments of hearing impairment and anxiety in people with presbycusis. *Srp Arh Celok Lek.* 2019;147(7-8):461-467. **M23**

3. Petković S, Maletić I, Đurić S, Dragutinović N, Milovanović O. Evaluation of nasal decongestants by literature review. Ser J Exp Clin Res. 2019; DOI: 10.2478/sjocr-2019-0002. M51

2.5. Оцена о испуњености обима и квалитета у односу на пријављену тему

Спроведено истраживање у потпуности је усклађено са пријављеном темом докторске дисертације. Циљеви истраживања и примењена методологија идентични су са одобреним у пријави тезе. Докторска дисертација кандидата Сташе Петковић садржи следећа поглавља: Увод, Циљеви истраживања, предмет и хипотезе, Материјал и методе, Резултати, Дискусија, Закључак и Литература. Написана је на 137 страна и има 72 графикона и 36 табела. Поглавље Литература садржи 412 цитираних библиографских јединица из иностраних и домаћих стручних публикација.

На основу претходно наведених чињеница, Комисија сматра да завршена докторска дисертација кандидата Сташе Петковић под називом „Испитивање информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта”, по обиму и квалитету израде у потпуности одговара пријављеној теми докторске дисертације.

2.6. Научни резултати докторске дисертације

На основу резултата истраживања изведени су следећи закључци:

- рекламирање ОТЦ препарата од стране фармацеутских кућа има значајан утицај на фармацеуте у формирању мишљења и препоруци током издавања лека. Утврђена је статистички значајна разлика просечних вредности скорова за домене Ставови фармацеута према издавању и оглашавању ОТЦ лекова и Утицај ОТЦ реклама на фармацеуте и њихов став при издавању лекова, а односу на утицај маркетинга фармацеутских кућа. Утицај је статистички значајно већи код фармацеута који чешће прате рекламе ОТЦ лекова у медијима;
- постоји јака и позитивна везу између домена: Став фармацеута о утицају рекламирања ОТЦ лека на избор производа од стране пацијента и Ставови фармацеута о ефектима рекламирања ОТЦ лекова; Утицај оглашавања ОТЦ лека на остваривање интеракције пацијент – фармацеут и Ставови фармацеута према издавању и оглашавању ОТЦ лекова; Утицај оглашавања ОТЦ лека на остваривање интеракције пацијент – фармацеут и Утицај ОТЦ реклама на фармацеуте и њихов став при издавању лекова;
- рекламирање ОТЦ препарата нема значајан утицај на пацијенте у избору ОТЦ лекова у процесу самолечења, 69% пацијената не верује информацијама објављеним у медијима и код њих је запажен значајан утицај информација добијених од стране пријатеља и чланова породице, што је заступљеније код 48% пацијената који узимају више ОТЦ лека истовремено;

- учесталост сусретања са рекламама ОТЦ лекова као и информације добијене од чланова породице и пријатеља су подстицај пацијентима на куповину ОТЦ лекова и то код оних који рекламе виде до пет пута током недеље (28%), 6-11 пута током недеље (45%) и више од 11 пута (34% пацијената);
- фармацеут утиче на набавку ОТЦ лека од стране потрошача због мишљења да је он више упознат са лековима јер прати развој у овој области, запажена је статистичка значајност у домену Утицај фармацеута на одлуку појединаца о куповини ОТЦ лека код 65% жена и 64,9% мушкараца;
- формиран претходни став о ОТЦ лековима је пресудан у набавци лека, утврђена је статистичка значајност за домен Утицај породице и пријатеља на одлуку појединаца о куповини лекова без рецепта и става Купио сам брендиран лек који су ми саветовали чланови моје породице без консултација са доктором. У односу на образовање пацијената: 48,8% пацијента са вишим и високим и 67,6% са средњим образовањем не купује брендиран лек према савету породице, а без консултација са доктором;
- став и препорука лекара наводе пацијенте на куповину ОТЦ лекова, утврђена је статистичка значајност за став Одлазак код лекара и чекање одузимају пуно времена са којим се у значајно већем проценту слажу жене 60,2% и 49,1% мушкараца;
- пацијенти који пију више ОТЦ лека 62% се у знатно већој мери слажу са ставом да доктори прописују пуно лекова и њихове цене су високе, а у односу на ниво образовања испитаника запажена је статистичка значајност код 75,7% пацијената са средњим образовањем и 43,9% вишим и високим образовањем;
- пратећи Утицај оглашавања ОТЦ лека на остваривање интеракције пацијент-фармацеут, запажена је значајно већа просечна вредност скорa за одговоре фармацеута о утицају реклама ОТЦ лекова на телевизији и радију на остваривање интеракције пацијент - фармацеут;
- анализа ставова фармацеута о Утицају оглашавања ОТЦ лека на остваривање интеракције пацијент – фармацеут, указује да већи утицај оглашавања ОТЦ лека резултира већом интеракцијом са пацијентима;
- императив је да фармацеути уложе своје знање и стручност, као и да раде у пуном обиму своје праксе како би побољшали здравствене и економске резултате кроз поступке: ефикасне комуникација и саветовања што је кључ за ублажавање дезинформисаности, страхова од штетних ефеката, зависности и неповерења у очекиване користи од лекова; прилагођавање терапије лековима на основу информација о општем здрављу; праћење безбедности употребе лекова и извештавање; идентификовање и спречавање злоупотребе лекова. Фармацеути могу да одговоре на здравствене потребе људи подржавајући самолечење и пружајући помоћ да превазиђу изазове здравственог система (недовољан број доступних здравствених установа, слаба здравствена писменост, недостатак јасних

информација прилагођених кориснику и једноставан за разумевање, недостатак приступа или ограничене услуге за одређене популације, као и финансијски трошак за појединце).

- перцепција фармацеута о сопственим способностима и обуци такође може створити препреку за квалитетно пружање неге. Недостатак самопоуздања може бити последица недовољне обучености и искуствено учење у оквиру наставног плана и програма фармације, промоција едукације из области клиничке фармације омогућује прогресивнију улогу фармацеута са додатним клиничким одговорностима.

2.7. Примењивост и корисност резултата у теорији и пракси

Рекламирање ОТС лекова, стварање култа препознатљивог бренда, неконтролисано коришћење, маскирање симптома озбиљних стања могу довести до неодговарајућих ефеката и додатног оптерећења здравственог система. Добијени резултати ће бити од значаја за промет ОТС лекова са свих аспеката фармаковигиланце, утврђивање препорука за издавање ОТС лекова као и контролних мера за спречавање неконтролисане употребе и имплементирање нових смерница у савремену фармацеутску праксу.

2.8. Начин презентовања резултата научној јавности

Резултати ове студије публиковани су као оригинално истраживање у часопису индексираном на *SCI* листи (категорија M23):

1. **Petković S, Milovanović O, Dragutinović N, Djurić S, Pavlović R, Ravić M, Kostić M, Petrović M, Tomović M, Djurić D.** Analysis of the factors influencing consumer behavior in choosing of the OTC medicines. *Acta Poloniae Pharmaceutica – Drug Research*. 2022; 79(1):137-144. **M23**

ЗАКЉУЧАК

Комисија за оцену и одбрану завршене докторске дисертације кандидата Сташе Петковић, под називом: „Испитивање информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта”, на основу претходно изнетих чињеница, сматра да је истраживање у оквиру ове тезе базирано на актуелним сазнањима и валидној методологији и да је прецизно и адекватно постављено и спроведено.

Комисија сматра да докторска дисертација кандидата Сташе Петковић, урађена под менторством проф. др Оливере Миловановић, пружа оригинални научни и практични допринос разумевању поступка издавања и препоруке ОТС лекова од стране фармацеута са циљем превенције њихове неконтролисане употребе. Такође, ово истраживање ће омогућити сагледавање фактора који утичу на избор и набавку ОТС лекова од стране потрошача у процесу самолечења, а у циљу повећања безбедности пацијената.

Комисија са задовољством предлаже Наставно-научном већу Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, да докторска дисертација под називом „Испитивање информисаности, ставова и праксе понашања фармацеута и пацијената у избору лекова који се издају без лекарског рецепта” кандидата Сташе Петковић буде позитивно оцењена и одобрена за јавну одбрану.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

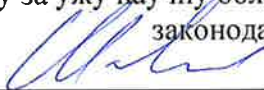
Проф. др Душан Ђурић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Клиничка фармација, председник

Доц. др Радиша Павловић, доцент Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу, за ужу научну област Клиничка фармација, члан

Проф. др Валентина Маринковић, редовни професор Фармацеутског факултета Универзитета у Београду за ужу научну област Социјална фармација и фармацеутско законодавство

У Крагујевцу, јул 2023. године.